

RAPORTAS APIE AKADEMINIO JAUNIMO VASAROS STOVYKLĄ

Š. m. rugpjūčio 18–25 d. Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės teritorijoje, Pašušvyje (Radviliškio r.), šeštąjį kartą surengta stovykla-seminaras, sutraukęs brolius ir seses – Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio įamžintojus, jų talkininkus ir rėmėjus iš visos Lietuvos: Vilniaus, Utenos, Kupiškio, Panevėžio, Klaipėdos, Šilutės, Šiaulių, Marijampolės, Kaišiadorių. Džiugu, kad į stovyklą susirinko didelis studentų, gimnazistų ir judėjimui stipriai prijauciančių bičiulių būrys.

Gyvenimas nepriklausomoje Lietuvoje jos piliečiams kelia naujų uždavinių ir įsipareigojimų, iš kurių vienas pagrindinių yra puoselėti laisvę prasmingais darbais, nes jie įneša permainingų vėjo, suvirpina patriotiškumu kiekvieno iš mūsų širdį ir veda prie krašto tolesnio fizinio, ypač dvasinio augimo. Raporto tikslas – skleisti šią žinią ir pasidalyti jos prasmingomis praktikomis su plačiąja visuomene pateikiant konkretų pavyzdį, nes vidiniai pokyčiai prasideda nuo mažų dalykų: „Kad ir kažin kaip jaustųsi žmogus priklausomas nuo sąlygų, kuriose jis atsiranda, jis ir mažyte individualia savo valia įsiterpia tarp kitų individualių valių ir savo dalimi paveikia bendruomenę.“¹ Taigi pats metas pažinti savo herojus, o koks geresnis būdas tai padaryti, jeigu ne asmeninis santykis su vietomis ir jų pasakojamomis istorijomis.

Akademinės jaunimo stovyklos turinys yra pripildytas sodrios, tačiau itin klampios žinių magmos. Į ją įžengus greitai pasiglemžia įvairių nuotykių, atradimų ir emocijų sūkurys. Stovykla – tai atskiros potyrių kategorijos, per

kurias kviečiama suprasti, kas yra laisvė, bendruomeniškumas ir atradimų džiaugsmas:

1. Pradžia – Balandiškis (Sajū sodyba)

1924 m. išparceliuotoje Pašušvio dvaro žemėje įsikūrė Stanislovas Sajus ir Elžbieta Jaraminaitė. Augindami keturis vaikus (Stanislavą, Vytautą, Genovaitę ir Konstantiną) greičiausiai jie nė neįsivaizdavo, kad netrukus bus įtraukti į 1944 m. prasidėjusį sudėtingų pasirinkimų tarp laisvės ar kolaboravimo verpetą. Tačiau Sajū meilė Tėvynei lėmė, kad 1949–1951 m. bunkeris po sodybos daržine tapo Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Visuomeninės dalies štabo būstine, kurioje 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos signataras Juozas Šibaila-Merainis leido kovotojų dvasią stiprinančią laikraštį „Prie rymančio Rūpintojėlio“, o nuo 1950 m. šiame bunkeryje įsikūrė Povilo Lukšio rinktinės štabo būstinė, kurios vieta praėjus maždaug metams buvo išduota. Tačiau su šiais įvykiais Sajū sodybos gyvenimas nesibaigė, iš naujo atgimė nepriklausomoje Lietuvoje kaip įkvėpimo ir vienybės šaltinis, paskatinęs išsaugoti, iširti ir atminti laisvės kovas lankant unikalią vertę turinčią partizaninio karo vietą. 2012 m. pradėtos organizuoti stovyklos tai tik patvirtina, o tuščią gyvenamąjį namą tikimasi anksčiau ar vėliau prikelti gyventi – kad jame būtų kūrėnų krosnis, nesiliautų kalbos ir kiekvienam praeities smalsuoliui būtų atvertos durys į gyvą istoriją. Iki tos ateities mes vertiname dabartį: iškilmingai paskelbiame stovyklos pradžią, kai šalia sodybos suplevėsuoja trispalvė, o dalyviai ne tik viduje, bet ir išorėje pasipuošia dvigubu

¹ Petras Klimas, *Iš mano atsiminimų*, Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, p. 3.

kryžiumi padabintais marškinėliais. Pasitelkę dainas, pasakojimus ir vaizduotę atgaiviname istorinę praeitį ir galų gale trobos aplinkoje pasidalijame kilusiomis mintimis apie tai, kaip paskatinti visuomenę domėtis kultūriniu palikimu.

2. Paskaitos, arba Ką mums sako praeities liudininkai?

Istorija – ne faktų kratynys, o susikaupusių patirčių išraiška, kurią sustiprina nuoseklūs tyrimai. Kiekvienas žinome istoriją, tačiau ar visi mokame jas pasakoti, kiek jos yra patikimos? Partizaninio karo istorijos labai dviprasmiškos ir klaidinančios, todėl vykusių paskaitų metu turėjome progą įvertinti skirtingus šaltinius ir suprasti jų nagrinėjimo svarbą. Viena iš stovyklos organizatorių dr. Aistė Petrauskienė, pristatyme „Partizanų valstybės samprata“ pasitelkusi istoriko Dovydo Fainhauzo pagrindžio valstybės modelį, pritaikė jį Lietuvos partizanų kurtai struktūrai ir išskyrė politinės valdžios, kariuomenės, teritorijos, finansavimo ir paramos, ryšių sistemos, pagrindžio spaudos, diplomatinį santykių dėmenis, taip skatindama permąstyti ir įvertinti galimą valstybingumo sampratą partizaninio karo metais. Kitas organizatorius, prof. dr. Vykintas Vaitkevičius, kalbėjo apie partizanų valstybės administracinę suskirstymą. Pateikdamas įvairių pavyzdžių pranešėjas paskatino suabejoti viešojoje erdvėje vyraujančio žemėlapiu forma – jame apygardų ribos, lyginant su miško brolių paliktais šaltiniais, nesutampa ir skatina jas koreguoti. Tai greičiausiai lemia skirtingas tyrimo pobūdį, kai vienu atveju tyrimas atliekamas pasitelkus įprastą ir suprantamą medžiagą, o patys partizanų šaltiniai, kurie padeda atskleisti painų ir besikeičiantį administracinį suskirstymą, netikrinami. Stovykloje ne kartą pagrįstai akcentuota, kad okupantai, teikdami ataskaitas Maskvai, nesiekė užrašyti ir ateities kartoms išsaugoti Lietuvos istorijos, o to nepasakytume apie intensyvias partizanų pastangas nežmoniš-

komis sąlygomis, savomis rankomis išspausdinti jų gyvenimus atspindintį laisvą žodį.

Dr. Darius Juodis pristatyme „Partizanų valstybės kariuomenė“ atskleidė, kad laisvės kovos buvo organizuojamos nors ir paprastų, tačiau gabių žmonių, todėl kiekvieno jų indėlis, kad ir kokia būtų kiekvieno jų padėtis, yra neįkainojamas. Dokt. Dainius Noreika pranešime „Lietuvos partizano socialinis tipas“ paaiškino, kad tarpukariu asmens priklausymas tuometinėms organizacijoms (šauliams, pavasarininkams, skautams, jaunalietuviams ir t. t.) turėjo didelę įtaką partizaninio karo metais, kai tarpusavio ryšiai nenutrūko, o net nulemdavo vieno ar kito nario įsitraukimą į judėjimą dėl įvairių susiklosčiusių aplinkybių.

Stovyklos dalyviai buvo skatinami susipažinti ir su kitais Lietuvos istorijos klodais, kuriuos įtaigia retorika pristatė kviestiniai svečiai. Dėka prof. dr. Valdo Rakučio prieš mūsų akis atsivėrė neįtikėtina vieno žmogaus, karininko Tado Kosciuškos, asmenybė. Blaškomas po pasaulį jis pasižymėjo Prancūzijoje, JAV Nepriklausomybės kovose, 1794 m. Abiejų Tautų Respublikos sukilime. Kaip visiškas idealistas, nepaprastas fortifikatorius, gabus informacinio karo atstovas, jis taip pat išsiskyrė nepaprastu būdu – vos tik gavęs pasiūlymą pritaikyti savo karinius sugebėjimus, nieko nelaukęs viską paliko ir išvyko į kitą pasaulio kraštą. Ne veltui Tadas Kosciūška didžiosiose pasaulio šalyse (JAV, Australijoje) tapo laisvės, nepriklausomybės ir nuoširdaus idealizmo simboliu.

Dr. Vytautas Jokubauskas nustebino pristatymu „Netiesioginių veiksmų strategijos atvejis: 1940 m. Lietuvos sovietinė okupacija“ supažindindamas su buvusiais numatytais pasipriešinimo okupacijai variantais ir įvertindamas kiekvieno jų sėkmės galimybę. Doc. dr. Silva Pocytė supažindino su Klaipėdos krašto istorijos 1945–1960 m. medžiagos rinkimo problematika ir pabrėžė, kaip yra svarbu aprašyti senąsias šeimos fotografijas, siekiant užtikrinti jų istorinę vertę. „Misija Sibiras’ 16“

dalyvė Karolina Želvė suteikė proga pažinti vidinę šio didaus renginio virtuvę, patikino, kad kiekvienas galime jame dalyvauti, kad ir kokia būtų mūsų asmeninė patirtis. Karolinai pasidalijus ekspedicijos išgyvenimais paaiškėjo, kad, ir būdamas toli nuo savo gimtinės, kaip niekada pasijauti esantis tikras lietuvis ir tuo didžiuojiesi. Ypatingo dėmesio ir įvertinimo sulaukė stovyklos dalyviams parodytas Kauno lėlių dramos teatro spektaklis „Molinis sapnas“, kuris leido giliai nugrimzti į pasąmonės gelmes ir vėl vaiko akimis pažinti Lietuvos istoriją. Vienas įspūdingiausių ir įsimintiniausių stovyklą aplankusių svečių – partizanų ryšininkas Vytautas Juozas Valotka, kuris noriai atsakinėjo į visų pateiktus klausimus ir, atlikęs begalę partizanų dainų, žavėjo nepaprasta atmintimi ir balso tembru.

3. Žygiuoja kareiviai vora paskui vorą

Žygiavimas yra neatsiejama partizaninio gyvenimo dalis, todėl stovykloje teko susidurti su įvairaus pobūdžio žygiais, dažnu atveju siejamais su žvalgymais ar istorinės praeities rekonstrukcijomis. Daugiausia susidomėjimo ir išankstinių diskusijų sulaukė išvyka į Praviršulės pelkę. Būtinai šios išvykos atributas norint išlikti sausam – ilgaauliai guminiai batai. Nors ši vasara itin lietinga, mus pasitiko neįtikėtina žavinga aukštapelkė, nusėta akį viliojančiomis paskanauti uogomis: vaivorais, spanguolėmis, ir uoslę kutenančiu gailių kvapu. Šių žvalgyimų tikslas buvo aptikti kelerius metus ieškoma dviejų laikotarpių partizaninio karo stovyklavietę, paženklintą krauju. Pagal išlikusius aprašymus joje buvo įsikūrę apie 20 žmonių, o išskirtinis vietos bruožas – rąstais išklotas grindyns. Sustoję plačia linija žvalgėme apsibrėžtą teritoriją, tačiau kaip ir praėjusiais metais pelkė neatvėrė savo paslapčių ir išlydėjo klastingais kanalais atgalios nieko nepešusius, tačiau rusenančiomis širdimis, kurias nenusivilti paskati-

no jau tradiciškai atliekama Marijono Mikutavičiaus daina „Trys milijonai“.

Antrąją žygio dieną linksmieji geltonieji autobusiukai lydėjo mus link Šaukoto gyvenvietės. Šios išvykos metu turėjome galimybę aplankyti įvairias partizanus menančias vietas, kurios kelioms akimirkoms atgijo V. Vaitkevičiaus pasakojimuose. Užėjome laukų plotą, kuriame kadaise buvo suorganizuota pasala menamam kovotojų susitikimui; apleistą bunkerį, kuriame virė gyvenimas ir dėka atvykusių ekspedicijos dalyvių talkos metu į paviršių iškilo Vilniui vaduoti sąjungos ženklelis. Aplankėme partizanų Felikso ir Zofijos Kokštų žuvimo 1952 m. vietą, kuri gilumoje nenujauto miežių lauko, įamžinta artimųjų pastatytų kryžių, darbščių rankų buvo sutvarkyta. Šalia paminklo liepsnojant žibintai žvakei, skambant dainoms sustojo akimirka ir sugrįžo laiko dvasia. Susitikome su netoliese gyvenančiais vietiniais senbuviais Marijona ir Jonu Urbonavičiais, kurie paliudijo, koks neramus gyvenimas laukė tų, kurie prisidėjo prie kovotojų F. ir Z. Kokštų išdavystės. Aplankytos vietos norom nenorom skatino mąstyti apie įamžinimą, koks jis turėtų būti: valstybės inicijuotas akmeninis paminklas su lentelėje pateikta ne visada tiksli informacija ar pavienių žmonių rankų darbas, pavyzdžiui, vardinių medžių sodinimas (soduliai), pačia gražiausia forma susiejantys juos su atminimo vieta.

Paskutinė žygio diena pasitiko saulėtomis nuotaikomis: visi nujautė, kokia ji bus didi ir atmenama. Keliaavome Užpelkių miško link, kuriame 1949 m. rugpjūčio 13 d., gausioms MGB pajėgoms apsupus partizanus, įvyko kautynės, jų scenarijus pagal laisvės kovotojo Lauryno Mingilo-Džiugo nubraižytą schemą išliko iki mūsų dienų ir 2016 m. vasarą buvo aptikta vieta kartu su didžiu radiniu – partizanų žiedu su Vytimi². Šiais metais toje pačioje

² Žiūrėti plačiau: Vytenis Radžiūnas, „Rastam partizanų žiedui siūlo suteikti ypatingą statusą“, [prieiga internetu], <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rastam-partizanu-ziedui-siulo-suteikti-ypatinga-statusa.d?id=72261418>>, [2017-09-10].

stovyklavietėje buvo stengiamasi užėti tolimesnes partizanų atsitraukimo ir MGB kariuomenės išsidėstymo pozicijas. Kaip ir kiekvienais metais prie archeologinių kautynių vietos žvalgymų prisidėjo kariškis vrš. Ernestas Kuckailis, o paieškoms vadovavo vienas iš stovyklos organizatorių archeologas dr. Gediminas Petrauskas. Paieškų rezultatais pirmą kartą buvo pasidalyta tiesioginės transliacijos metu „Facebook’e“ surašytoje grupėje „Balandiškis: Dar kartą žygis bus“³. Užpelkių kautynių metu žuvo penki partizanai, tarp kurių du signatarai – Petras Bartkus-Žadgaila ir Bronius Liesis-Naktis. Jiems atminti sustoję aplinkui buvusios partizanų stovyklos centre augantį ažuolą susikaupėme rimčiai. Sugiedojus Lietuvos himną, garsiai ištarus žuvusiųjų vardus, į ažuolą buvo įkeltas kraštotyrininko Bronislovo Mažylio medinis rankų darbo Rūpintojėlis su pritvirtinta kalvio Rašido Adrejevo iš geležies nukalta saulute. Šalia medžio šaknų įžiebtos penkios žvakelės. Po nepaprastos įamžinimo akimirkos skambėjo dainos, eilės ir širdyse susikaupę žodžiai, skirti kovojusiems partizanams, tikintis, kad jie suras atilsį ir ramybę, o kiekvienam mūsų suteiks stiprybės ir įkvėpimo. Ši vieta tvirtai prie savęs pririšo dalį žmonių, kurie vėl norės į ją sugrįžti. Miškui paskendus visiškoje tamsoje, atėjo laikas paskutinei įamžinimo, o gal, geriau, kautynių metu likusių gyvų sužeisto L. Mingilo-Džiugo ir Viktoro Šniuolio-Vytvyčio kelionei iki Miknių sodybos Minaičiuose atgaivinti. Partizanų laiškuose užsimenama, kad tarp partizanų Džiugo ir Vytvyčio buvo abipusė priesaika nelaimės atveju nepalikti vienam kito gyvo priešui. Mūšio metu Džiugas buvo sunkiai sužeistas, todėl „Br[olis] Vytvytis vykdydamas P[artizano] pareigą ir Broliui duotą priesaiką tęsėdamas, ryžosi Br[olio] Džiugo

³ Žiūrėti plačiau: „Balandiškis: Dar kartą žygis bus“, [prieiga internetu], <https://www.facebook.com/Balandiskis/?hc_ref=ARSY4srdZL81ZTmXHCPKyGb0HKgeFDfTzk0mEcQmSvTUwi8oFJ0HbMJUvx6yyt4zoQY>, [2017-09-10].

paskutinį prašymą patenkinti. Tik Aukščiausiojo Apvaizdos valia, Br[olio] Vytvyčio automatas, prieš Br[olio] Džiugo gyvybę neveikė“. Mums, kaip ir abiem partizanams, pavyko pasiekti galutinį kelionės tikslą gyviems, nors ir susidūrėme su keliomis brastomis, tačiau žvaigždėtas dangus, neryški Šiaurės pašvaistė, spartus žingsnis, gyvi pokalbiai ir skambančios dainos padėjo įveikti kiek daugiau nei 13 kilometrų ir besididžiuojant dienos darbu pasiekti Pašuvio mokyklą. Po tokių potyrių bent maža dalimi imi suprasti, kaip jautėsi Lietuvos kovotojai, ištroškę laisvės ir išėję gyventi į miškus tarp savo naujų brolių milžinų.

4. Diskusija ir kūrybinės dirbtuvės

Paskutinė stovyklos diena pasitiko su naujais išbandymais, miklinančiais protą, ugdančiais kantrybę ir kruopštumą. Visą savaitę skaitėme paruoštus tekstus būsimam seminarui „Ar partizaninis karas laimėtas?“ ir sulaukėme progos šia tema padiskutuoti apibendrinami ir pritaikydami stovyklos metu gautas žinias. Po išklaustų pasisakymų paaiškėjo, kad daugumos nuomone, partizaninis karas buvo laimėtas kaip dvasinė ir teisinė (paskelbta 1949 m. Vasario 16 d. Deklaracija) jo išraiška. Kiti pridėjo, kad mūšis buvo pralaimėtas, o karas dar ne. Galų gale mums likęs dvasinis partizanų palikimas įgauna fizinį pavidalą tiek per jų kūrybą – atliekant dainas, Užpelkių miško kautynių įamžinimą, rašomas knygas, statomus filmus, organizuojamus žygius, stovyklas ir t. t. Argi tai nėra laimėjimas ir puikus stiprybės ir susitelkimo bendram tikslui pavyzdys, skatinantis nesustoti?

Stovyklos dalyviai taip pat turėjo progą savomis rankomis prisiliesti ir tam tikra prasme rekonstruoti partizaninį karą bandydami iššifruoti išlikusias slaptas partizanų žinutes. Jas bendromis jėgomis benarpliodami suvokėme, kad visgi tai nėra taip paprasta, o sudėtingas konfigūracijas sumanę kovotojai nebuvo paprasti ir nieko neišmanantys „kaimo bernai“.

Ką jau kalbėti apie ryšininkų pastangas pagaminti antsiuvus su dvigubu kryžiumi, kuriems kruopščios dalyvių rankos ir susitelkimas suteikė gyvą pavidalą ir stebinantį autentiškumą.

Pabaiga = nauja pradžia

Stovykla „Laisvės kovų atmintis“ nėra vienos savaitės patyrimas, o greičiau kūrimas didelės bendruomenės, prie kurios prisidėti gali kiekvienas, norintis pažinti savo kraštą, o vėliau sukaupta patirtimi pasidalyti su kitais. Visi savo darbais mes rašome istoriją ir taip tampame jos

dalimi, atiduodami Tėvynei tai, ką privalome – savo meilę, užsidegimą, užsispyrimą ir laiką. Partizaninis karas be vadovybės, ryšininkų, rėmėjų neilgai būtų gyvavęs, kaip ir ši stovykla be organizatorių: Aistės Petrauskienės, Vykinto Vaitkevičiaus, Gedimino Petrausko, Salvijaus Kulevičiaus, rėmėjų: Lietuvos kultūros tarybos, Europos Parlamento nario Algirdo Saudarگو, Radviliškio rajono savivaldybės, Grinkiškio seniūnijos, Pašušvio pagrindinės mokyklos ir, žinoma, be dalyvių iniciatyvumo ir palaikymo. Visiems nuoširdžiai ačiū!

Ieva Šimanauskaitė